

СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА МОВНИЙ ЕТИКЕТ

Статтю присвячено аналізу національно-культурних особливостей мовного етикету в японській мові. Розглянуто використання займенників та термінів спорідненості при спілкуванні японською мовою.

Ключові слова: культура поведінки, мовний етикет, соціальні відносини в Японії.

У японській мові багато слів містять найскладніші соціальні відтінки. Взаємини в Японії регламентуються численними умовностями й традиційними приписаннями. Більшою мірою це стосується безпосередніх контактів. Це веде до великої кількості некатегоричних форм висловлення й в остаточному підсумку до неконкретності. «У нас закладена звичка побоюватися чітких форм вираження», - говорить японський лінгвіст Е. Івабуті [Етикет...].

Мета статті – проаналізувати соціальні відносини японського суспільства та мовний етикет.

Національно-культурні особливості мовного етикету в японській мові розглядалися у працях таких науковців: Бацевіча Ф.С., Дибовського О.С., Жукової Ф.Є., Звягіна І.В., Комісарова К.Ю., Неверова С.В., Озерської О.Ю., Сухарева В.О, Формановської Н.І., Фролової О.П., Нітта Йосіо, Сіракава Хіраюкі, Іорі Ісао, Івабуті Ецутаро та ін. Безперечно, вивченням японського мовного етикету активно займалися й займаються японські науковці, і однією з визначних праць на сучасному етапі вважається книга “Keigo Hyougen” Кабая Хіросі, Кавагучі Йосікадзу та Сакамото Мегумі [Kabaya, Kawaguchi, Sakamoto 1998].

Національно-культурна специфіка мовної поведінки позначається в тому, що стилістичні засоби, які мають «однойменне», стилістичне маркування, в різних культурах можуть бути пов'язані з нетотожними комунікативними ситуаціями, з різними стереотипами поведінки.

У залежності від специфіки культурних відмінностей у міжкультурній комунікації прийнято розрізняти колективістський та індивідуалістичний види культур. Колективістський вид культури розповсюджений переважно серед східних народів, у культурах яких головною цінністю є ототожнювання себе з колективом. Цей вид культури є домінуючим у Японії, Китаї, Росії і більшості африканських країн. Часто представники цих культур можуть використовувати займенник «ми», висловлюючи свою особисту думку.

Представники колективістських культур, японці часто забувають про свої особисті інтереси заради успішної міжособистісної взаємодії. Для японців існує поняття індивіда, в першу чергу, як частини цілої групи. Коли члени японської родини роз-

мовляють, то вони називають один з одного не на ім'я, а термінами, що вказують на положення конкретної людини в групі.

Японці ввічливі і стримані люди. Правила етикету для них дуже важливі, як і для інших народів світу. Японці не розраховують на те, що усі будуть дотримувати їхні звичаї, однак, якщо ви спробуєте слідувати японським манерам поведінки, вам будуть дуже вдячні. Японське прислів'я говорить: 「人の振りを見て自分の振りを直せ」 - “співвідносити свої вчинки з діями оточуючих” (букв.: “Дивись, як поведуться оточуючі, і виправляй свою поведінку”). В ньому виражено вроджена, здавна притаманна японцям тактовність, постійна думка про те, як ти виглядаєш в очах оточуючих, чи не доставляєш ти їм неприємності або незручності своєю поведінкою, манерами.

Для японської культури поведінки насамперед характерні норми **гірі** - це й зобов'язання, й ритуал його виконання, й обов'язок вдячності. В широкому сенсі гірі виявляється у відповідному спілкуванні вищого за рангом із нижчим, у контактах між рівними, у ритуалах спілкування між сусідами тощо.

У Японії всі вітання супроводжуються уклонами, які є наочним проявом неписаних правил, що дають зрозуміти, хто вище за соціальним статусом. Знання цих правил є край обов'язковим для людей, що вивчають мову й спілкуються нею.

Мовна поведінка японців цілком підпорядкована наданню максимальної уваги співрозмовнику, прояву чемності до нього, створення у нього гарного настрою [Неверов 1977, 322]

Японцям, на відміну від європейців, не вистачає почуття гумору й вони погано розуміють чужий. Звичайно, японці не показують і своїх почуттів. Але вони готові прийняти те, що має для них практичну цінність. У розмові вони намагаються у всьому погоджуватися зі співрозмовником. З точки зору японського мовного етикету все робиться так, щоб не зіпсувати настрої співрозмовників.

У мовному спілкуванні японець при звертанні виражає свою соціальну позицію:

1) старший за віком є вищим для молодшого. Японська мова кодифікує такі відмінності навіть у родині. Братів і сестер називають не за іменами, а за віком. (Наприклад, 兄さん - *нісан* - звертання до старшого брата);

2) учитель завжди вища особа, незалежно від його віку або інших обставин;

3) чоловік - вищий стосовно жінки, батько - у порівнянні з матір'ю. Жінка може бути й більш впливова в родині, але соціально вона стоїть нижче;

4) у лікарні пацієнт проявляє повагу до лікаря, батьки школярів - до викладача, у літаку стюардеса - до пасажирів, в університеті викладач - до професора, у ресторани службовці - до директора, у магазині продавці - до покупців і т.д;

5) в умовах фірми відносини за посадою особливо суворо регламентовані;

6) гість сприймається хазяїнами як вища особа. Це правило дотримується й персоналом готелю;

7) у школах, клубах або організаціях, де ранги зафіксовані, людина нижчого рангу нижче вклоняється колезі, що має більш високий ранг.

Крім соціальних відносин по рангах існують ще й інші взаємини між людьми, засновані на моральних, етичних, родинних та інших критеріях:

1) *онкей канкей* 恩恵関係”відносини, пов’язані із благодіянням, люб’язністю, милістю”. Це означає, що людина повинна бути особливо ввічливою з тим, кому зобов’язана чимось, хто зробив йому добру, гарну справу, виявивши люб’язність, допоміг у чомусь;

2) *сенко: канкей* 専行関係”відносини між *семпаями* (старшими) і *кохаями* (молодшими)». Ці відносини поширюються на службові відносини, членство в будь-якійсь організації, клубі і т.д.;

3. *рігай канкей* 利害関係”відносини взаємної зацікавленості”. Це відносини людей, що найчастіше складаються на діловій основі, наприклад, у сфері обслуговування. Сюди входять і різного роду партнерські відносини, а також відносини на паритетних засадах. Ці відносини відрізняються високим ступенем ввічливості. Однак слід зазначити, що в порівнянні із двома попередніми типами відносин, ці відносини можна характеризувати як формально ввічливі;

4. *дзьо:ге канкей* 上下関係”відносини між вищими й нижчими”. Японці завжди прагнуть довідатися, хто є співрозмовник. Тому за правилами японського етикету, починаючи укладання ділових відносин, вони зазвичай обмінюються візитними картками, де чітко позначений суспільний статус тієї або іншої особи. Без цього японцю важко почати спілкування. Якщо випадково людина була зарахована до іншої ієрархії, то слід якимось чином виправити помилку;

5. *сінсо канкей* 親疎関係”близькі й віддалені відносини”, точніше, “прості й формальні відносини”. Прикладом простих відносин можуть служити відносини зі шкільним товаришем, про якого все знаєш із дитинства. У цьому випадку мало хто думає про ввічливість. Відносини між сусідами по під’їзду вже більш формальні. Спілкування, як правило, обмежене вітаннями й уклонами. У цьому типі спілкувань присутня ввічливість [Фролова 1997,8].

У спілкуванні людей велике значення має те, як люди називають себе і як - інших. У японській мові в ролі звертань можуть виступати особові займенники й терміни спорідненості. Що стосується особових займенників, то в сучасній японській мові сфера їх використання зводиться до мінімуму. У мовному етикеті в родині більшою частиною використовуються терміни спорідненості, а на роботі люди називають одне одного за посадою або за прізвищем із суфіксом *сан* - *сан* «пан» або «пані». Наприклад, *田中さん*- Танака-сан.

Розглянемо деякі особливості особових займенників, інших звернень і термінів спорідненості, що використовуються японцями в мовному зверненні.

У розмові в діловій обстановці не прийнято говорити *あなた* - *аната* «Ви» по відношенню до вищої особи. Не можна вживати *あなた* - *аната* по відношенню до викладача, начальника. Так, до викладачів, начальників та інших вищих осіб ніколи не звертаються за іменем. При зверненні їх можна називати тільки за посадою. Наприклад: *教授-кьо:дзю* «професор», *部長-бутьо:* «начальник відділу» або з додаванням прізвища до посади. Викладач не може звертатися до учнів *生徒-сейто*, що значить «учні», він повинен звернутися до них *皆さん* - *мінасан* «добродії» або «колеги» (якщо у вищому навчальному закладі).

У мовному спілкуванні, звертаючись, японець виражає свою соціальну позицію стосовно співрозмовника: або підпорядкування, або перевагу. Це робиться за допомогою спеціальних префіксів, суфіксів, певних слів.

Раніше займенник «я» мав право вживати тільки імператор. Ще піввіку назад уживали 16 слів для позначення «Ви» і «ти». Зараз зберігається до десятка форм особових займенників другої особи однини при звертанні до дітей, учнів і т.д. По відношенню до родичів, які старші за віком або за положенням, також не можна користуватися особовими займенниками. А по відношенню до родичів, які молодші за віком цілком можна використовувати особові займенники. Родичів, які старші, звичайно, називають за ступенем спорідненості. Мати обов'язково треба називати お母さん - *окаа-сан*, дідуся - お祖父さん - *одзії-сан*. Молодших родичів не називають за ступенем спорідненості: молодшому братові не можна сказати 弟 - *ото:то*. Також не можна старших за віком родичів називати просто за іменем, коли молодших родичів - можна (в українській та російській мовах старших брата й сестру можна просто називати на ім'я). Коли молодший представляється старшому, то може назвати себе на ім'я, старший же у відношенні до молодшого назве свій родинний або інший суспільний статус. Наприклад, старший брат у розмові з молодшим може сказати про себе 兄さん - *ніі-сан*, а молодший не може сказати про себе 弟 - *ото:то*, він звичайно скаже 僕 - *боку* «я» (тільки для чоловіків).

При називанні себе й співрозмовників, «свого» і «чужого» для кожного з цих випадків у японській мові є по декілька варіантів. За даними японських джерел для поняття «батько» є дев'ять слів, для поняття «дружина» - одинадцять, для «сина» - сім, для «дочки» - дев'ять, для «чоловіка» - сім і т.д. Правила вживання всіх цих і ряду інших слів кореняться в соціальному оточенні й пов'язані з засадами суспільства.

Далі приведено деякі з найбільш уживаних прикладів, як називати себе й інших у плані родинних (таблиця 1), ділових відносин.

Таблиця 1.

«Своє-чуже» у родинних відносинах

Батько (свій)	父 - <i>тіті</i> , 老父 - <i>рофу</i> (старий), 親父 - <i>оядзі</i> , 父親 - <i>тітіоя</i> , 亡夫 - <i>бо:фу</i> (покійний батько)
Батько (чужий)	お父様 - <i>ото:сама</i> , お父上様 - <i>отітіуєсама</i> , ご尊父様 - <i>госомтусама</i> , 御先代様 - <i>госендайсама</i> (про покійного)
Мати (своя)	母 - <i>хаха</i> , 老母 - <i>ро:бо</i> (стара), 母親 - <i>хахаоя</i> , 亡母 - <i>бо:бо</i> (покійна мати)
Мати (чужа)	お母様 - <i>ока</i> : <i>сама</i> , お母上様 - <i>охахауєсама</i> , 御母堂 - <i>гободо:сама</i> (ваша вельмишановна матінка), 御賢母様 - <i>гокэнбосама</i> (ваша наймудріша матінка), 亡き母上様 - <i>накихахауєсама</i> (про покійну)
Батьки (свої)	両親 - <i>рьо:сін</i> , 父母 - <i>фубо</i> , 老父母 - <i>ро:фубо</i> , 二親 - <i>футаоя</i>
Батьки (чужі)	御両親様 - <i>горьосінсама</i> , 御父母様 - <i>гофубосама</i>
Батько чоловіка	父 - <i>тіті</i> , 義父 - <i>гіфу</i> (свекор), 舅 - <i>сю</i> : <i>то</i> (свекор), - 夫の父 <i>оттоно-тіті</i> (батько чоловіка)
Батько чоловіка (чужий)	お舅様 - <i>осю:тосама</i> , お父上様 - <i>отітіуєсама</i>

Мати чоловіка	母- <i>хаха</i> , 義母- <i>гібо</i> , 姑- <i>сю:то</i> (свекруха), 夫の母- <i>отто-но хаха</i> (мати чоловіка)
Мать мужа (о чужих)	お姑様- <i>осю: тосама</i> , お母上様- <i>охахауесама</i> , <i>горейко</i> 令堂 [<i>reido:</i>] <i>почт.</i>
Батько жінки	義父- <i>зіфу</i> , 岳父- <i>такуфу</i> , 妻の父- <i>цумано-тімі</i> (батько жінки)
Батько жінки (чужий)	様岳父様- <i>гогакуфусама</i>
Мати жінки	義母- <i>гібо</i> , 妻の母- <i>цумано-хаха</i> (мати жінки)
Мати жінки (чужа)	御外母様- <i>гогайбосама</i> (застаріле)

Підводячи підсумки, визначимо основні риси японського мовного етикету. Ситуація етикетних форм у мові японців відрізняється особливою складністю й відбиває соціальну структуру японського суспільства, в якому й дотепер присутні пережитки феодально-патріархальних відносин. Складність цього збільшується й тим, що соціальні відносини між членами суспільства передаються не тільки лексично, але й граматично. Більше того, це знаходить виявлення у структурі речень.

Таким чином, мовна поведінка японців повністю спрямована на те, щоб надати співрозмовникові максимальну увагу, проявити чемність до нього, створити у нього гарний настрій. Характерною національною рисою поведінки японців є помірність, небажання чимось виділитися або бути виключенням. Але разом з тим не можна сказати, що японцям не властиві людські слабкості, які мають абсолютно всі люди, незалежно від національності. Велику роль в японському етикеті грають уклони та основні привітання й вислови на знак подяки, вибачення чи прохання. Іноземцям японці пробачають їхні помилки у поведінці, але вони дуже вибагливі й суворі, коли співрозмовник-японець порушує «кодекс чемності».

Список використаних джерел:

1. Дыбовский А.С. Ритуал и игра. О некоторых особенностях речевой коммуникации в японском и русском этноязыковых коллективах [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://www.mith.ru/cgi-bin/yabb2/YaBB.pl?board=east;action=display;num=1172857335>
2. Неверов С.В. Особенности речевой и неречевой коммуникации японцев /С.В. Неверов // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.,1977. – С. 320 - 338;
3. Озерська О.Ю. Вербальний і невербальний аспекти японського мовного етикету (методичний посібник)/ Оксана Юріївна Озерська. – Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2008. – 60 с.;
4. Сухарев В.А. Мы говорим на разных языках / Владимир Александрович Сухарев. – М.,1988. – 416 с.;
5. Фролова О. П. Японський речевой етикет (лінгвістический аспект) / Ольга Павловна Фролова. – Новосибирск, 1997. – 44 с.
6. Kabaya H., Kawaguchi Y., Sakamoto M. Keigo Nyougen. Tokyo, 1998.
7. Комісаров К.Ю. Стилiстичні особливості сучасного японського мовленнєвого етикету// Східний Світ. – 2007. №3. – 80-85 С.
8. Етикет і сучасна культура спілкування. [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: http://www.big-library.com.ua/book/17_Etiket_i_sychasna_kyltyra_spilkyvannya/1246_14_Etiket_Yaponii

А. Малахова, студ.
Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды, Харьков

СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ЯПОНСКОГО ОБЩЕСТВА И РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ

Статья посвящена анализу национально-культурных особенностей речевого этикета в японском языке. Рассмотрено использование местоимений и терминов родства при общении на японском языке.

Ключевые слова: культура поведения, речевой этикет, социальные отношения в Японии.

А. Malakhova, student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv

SOCIAL RELATIONSHIPS OF THE JAPANESE SOCIETY AND SPEECH ETIQUETTE

The article is devoted to the analysis of national and cultural peculiarities of language etiquette in Japanese language. The use of pronouns and kinship terms of communication by mean of Japanese are analyzed.

Keywords: the culture of behavior and social relationships, language etiquette, social relations in Japan.

УДК [811.521+811.581] (09) (477.54)

Ю. Малахова, к.філол.н., доц.
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, Харків

РОЗВИТОК СХОДОЗНАВСТВА У ХАРКОВІ З ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. - ДО ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті досліджено процес розвитку сходознавства у Харкові з першої половини XIX ст. до початку XX ст. та розглянуто творчу спадщину науковців, які заклали фундамент сходознавчих дисциплін в Україні.

Ключові слова: сходознавство, В. Шерцль, П. Савченко, А. Краснов, Харківський університет.

Подальший розвиток сходознавства в Україні передбачає знання історії, життя та детального опрацювання творчої спадщини науковців, які заклали фундамент сходознавчих дисциплін у нашій країні. Актуальність цієї теми засвідчує інтерес, який до неї проявляють українські науковці. Завдяки працям І. Бондаренка, Л. Матвеевої, Ю. Кочубея, Е. Циганкової, В. Кіктенка, Д. Урсу, Ю. Завгороднього та багатьох інших за останні роки вдалося дослідити здобутки перших сходознавців. Мета цієї статті - проаналізувати процес розвитку сходознавства у Харкові у першій половині XIX ст. - до початку XX ст.